

КРИТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗА РИМСЬКИМ СТАТУТОМ

CRITICAL ASPECTS OF THE INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF CRIMES AGAINST THE ENVIRONMENT UNDER THE ROME STATUTE

Бехруз Хашматулла, д.ю.н., професор,
завідувач кафедри міжнародного та європейського права,
Національний університет «Одеська юридична академія»

Кримінальна відповідальність за екологічні правопорушення є досить спірною та не до кінця визнаною міжнародною спільнотою. Однак у міру того, як кліматична криза набирає обертів, дане питання стає все більш актуальним у сучасному міжнародному праві, а особливо регулювання даного злочину та призначення відповідальності за нього. Міжнародна кримінальна відповідальність за злочини проти природного середовища також є дискусійною. Проте кліматична криза є глобальним викликом, який потребує глобальних рішень. Римський статут регулює дане питання лише у співвідношенні з воєнними злочинами, та існує питання чи цього достатньо у регулюванні такого масштабного злочину, який завдає таку велику шкоду. В даній статті ми розглянемо критичні аспекти міжнародно-правового регулювання злочинів проти природного середовища згідно з Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Зокрема, зазначається важливість розв'язання цих питань для забезпечення ефективного вирішення злочинів проти природного середовища на міжнародному рівні. Враховуючи складність проблеми та потребу у подальшому вдосконаленні правових механізмів, дослідження спрямоване на розуміння та вирішення недоліків у міжнародній правовій системі щодо охорони природи та природних ресурсів. Розуміння та вирішення недоліків у міжнародній правовій системі вимагає аналізу існуючих правових інструментів та їхньої ефективності в контексті захисту природного середовища. Доцільно досліджувати можливість удосконалення чинного законодавства, а також визначення нових нормативних засад, які враховували б сучасні виклики та загрози природному середовищу. Окрім того, важливим є вивчення міжнародних механізмів співпраці та координації в сфері боротьби зі злочинами проти природного середовища. Впровадження ефективних міжнародних стандартів та спільних стратегій допоможе у створенні більш узгодженої та результативної системи захисту природи. Загальний підхід до дослідження може включати в себе аналіз правових прогалин, визначення галузей, де потрібно подальше вдосконалення, та розробку рекомендацій для зміцнення міжнародного правового регулювання в галузі охорони природи та природних ресурсів.

Ключові слова: захист природного середовища, Римський статут, злочини проти природного середовища, природні катастрофи, екоцид.

Criminal liability for environmental offences is quite controversial and not fully recognised by the international community. However, as the climate crisis is gaining momentum, this issue is becoming increasingly relevant in modern international law, especially the regulation of this crime and the assignment of liability for it. International criminal liability for crimes against the natural environment is also controversial. However, the climate crisis is a global challenge that requires global solutions. The Rome Statute regulates this issue only in relation to war crimes, and it is questionable whether this is sufficient to regulate such a large-scale crime that causes such great damage. In this article, we will consider critical aspects of international legal regulation of crimes against the natural environment under the Rome Statute of the International Criminal Court. In particular, the importance of addressing these issues to ensure effective resolution of crimes against the natural environment at the international level is highlighted. Given the complexity of the problem and the need for further improvement of legal mechanisms, the study aims to understand and address the shortcomings in the international legal system for the protection of nature and natural resources. Understanding and addressing the gaps in the international legal system requires an analysis of existing legal instruments and their effectiveness in the context of environmental protection. It is advisable to investigate the possibility of improving the current legislation, as well as defining new regulatory frameworks that would take into account current challenges and threats to the environment. In addition, it is important to study international mechanisms of cooperation and coordination in combating crimes against the environment. The introduction of effective international standards and common strategies will help to create a more coherent and effective system of environmental protection. A general approach to the study could include analysing legal gaps, identifying areas for further improvement, and developing recommendations for strengthening international legal regulation in the field of nature and natural resources protection.

Key words: protection of the natural environment, the Rome Statute, crimes against the natural environment, natural disasters, ecocide.

Постановка проблеми. В сучасному світі ми спостерігаємо все більше злочинів, які наносять шкоду не тільки людству в цілому, а й природному середовищу. Більшість таких злочинів зазвичай носять міжнародний характер, оскільки вони вчиняються під час збройних конфліктів. Регулювання відповідальності за такі злочини досить складно визначити, оскільки злочини проти природного середовища прямо не закріплені, як окремий злочин на міжнародному рівні. Римський статут закріплює лише завдання шкоди навколишньому природному середовищу під час збройного конфлікту.

Міжнародно-правове регулювання злочинів проти природного середовища за Римським статутом Міжнародного кримінального суду (МКС) стикається з численними критичними аспектами, які піддавались обговоренню та обговоренню. Визначаються ключові труднощі та невизначеності, що ускладнюють ефективну боротьбу з злочинами проти природи та забезпечення сталого розвитку. По-перше, визначення екологічних злочинів та їх включення до категорій, передбачених Римським стату-

том, є предметом неоднозначностей та невизначеностей. Відсутність конкретного визначення та системи класифікації може призвести до проблеми у встановленні відповідальності за злочини проти природи. По-друге, обмеженість охоплення Римським статутом екологічних злочинів може викликати недостатню відповідальність за завдання вагомої шкоди природному середовищу, яке не завжди може бути точно віднесено до існуючих категорій злочинів. По-третє, проблематичним є визначення та встановлення відповідальності за злочини, які можуть мати транскордонний або територіальний характер, що ускладнює забезпечення ефективного судової юрисдикції. Визначається необхідним систематично вирішувати ці проблеми для покращення міжнародно-правового регулювання та забезпечення ефективної боротьби з злочинами проти природи, що є критично важливим для збереження природного середовища та забезпечення сталого розвитку.

Метою статті є визначення міжнародно-правових аспектів регулювання злочинів проти природного середовища за Римським статутом.

Аналіз наукових публікацій. До дослідження міжнародно-правових аспектів регулювання злочинів проти природного середовища зверталися такі українські науковці як: О. Сурілова, С. Андрейченко, С. Кузніченко, Р. Коніжай, В. Опришко, О. Степаненко та інші.

Виклад основного матеріалу. На міжнародному рівні, регулювання злочинів проти природного середовища зазвичай включає питання, що стосуються екологічної безпеки та самої відповідальності за злочини, які можуть завдавати серйозних наслідків для навколишнього природного середовища. Найкращий спосіб захистити глобальні екологічні причини – це переслідувати та покарати осіб, винних у скоєнні злочинів проти навколишнього середовища, і найефективнішим способом зробити це можна на міжнародному рівні.

Поточні методи правозастосування покладаються на кримінальне законодавство, яке не відображає та не регулює виняткову шкоду проти природного середовища або покладаються на цивільні засоби правового захисту та санкції, які позбавлені кримінального переслідування. У рамках індивідуальної кримінальної відповідальності багато осіб, відповідальних за завдання шкоди, знаходяться за межами країни, де заподіяна шкода, створюючи потенціал для прогалин безкарності, коли відповідна країна не може забезпечити особисту юрисдикцію, а країна особи має мало стимулів ініціювати провадження. Перетворення включення злочину проти довкілля як окремого міжнародного злочину дозволило б національним органам судити осіб, коли вони могли, зберігаючи взаємодоповнюваність, але також дозволило б звернутися до тих держав, які не можуть або не бажають притягнути винних до відповідальності.

Важливість захисту навколишнього середовища все більше визнається державами. У Паризькій угоді, яка користується майже загальною підтримкою, чітко зазначено, що екологічні зобов'язання держав і права людини збігаються. У Рамковій конвенції ООН про зміну клімату, яку ратифікували понад 160 держав, також зазначено, що «сторони повинні захищати кліматичну систему на благо нинішнього та майбутніх поколінь людства» [1]. Включення цих тверджень демонструє зростаюче визнання необхідності охорони навколишнього середовища. Проте, незважаючи на таку підтримку, останні звіти Програми ООН з навколишнього середовища вказують на те, що «кліматичні дії поки що характеризуються слабкими обіцянками, які ще не виконані». Криміналізація злочину проти природного середовища (екоциду) шляхом розширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду на цей злочин підкреслить серйозний вплив шкоди навколишньому середовищу та необхідність припинення дій і практики, які спричиняють шкоду. Ці наслідки варіюються від прямих, таких як викорінення популяцій лісових тварин в результаті лісових пожеж, що посилюються зміною клімату та не пом'якшуються державним втручанням, до непрямих, таких як вимушене переміщення з метою сприяння експлуатації ресурсів, або підвищений ризик міждержавних конфліктів у чутливих до клімату регіонах. Криміналізація злочинів проти навколишнього середовища, які є екоцидом згідно з Римським статутом, відповідатиме зростаючому визнанню державами заборони завдавати шкоди навколишньому середовищу та підтримуватиме національні системи у забезпеченні відповідальності за дії, що призводять до такої шкоди, за допомогою альтернативного механізму (відповідно до МКС).

Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС), який набув чинності у 2002 році, на сучасному етапі міжнародного права є одним із важливих міжнародно-правових інструментів, що регулюють злочини проти природного середовища.

За Римським статутом передбачено, що Міжнародний кримінальний суд має компетенцію розглядати чотири

основні категорії злочинів, пов'язаних із серйозними порушеннями міжнародного права. Ці категорії включають злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини і злочини агресії.

Однак у Статуті не визначено окремо екологічні злочини або злочини проти природного середовища. Ця прогалина у Римському статуті створює виклик для ефективного реагування на порушення, спрямовані на екологічну стійкість та збереження природи. Відсутність чіткого визначення екологічних злочинів може ускладнювати визначення відповідальності за дії, що призводять до серйозного знищення екосистем та шкоди природному середовищу. Необхідно активно розглядати можливість доповнення Римського статуту, включаючи конкретні положення щодо екологічних злочинів. Це важливо для створення міжнародного правового каркасу, який відповідатиме сучасним викликам у збереженні природи та ефективній протидії злочинам проти природного середовища.

Злочини, які розглядалися в Міжнародному кримінальному суді, спочатку мали включати «умисну та серйозну шкоду навколишньому середовищу». Ця фраза була включена до перших чернеток Проекту кодексу злочинів проти миру та безпеки людства — документа, який згодом став Римським статутом, — але була незрозумілим чином вилучена під час закритих зустрічей із пізніших версій договору. Натомість положення про руйнування навколишнього середовища було включено до статті 8 Статуту, яка стосується воєнних злочинів. Стаття 8.2(b)(iv) зазначає, що воєнні злочини можуть включати «широко поширену, довготривалу та серйозну шкоду природному середовищу, яка була б явно надмірною по відношенню до конкретної та прямої загальної очікуваної воєнної переваги» [2].

Римський статут містить також інші положення, які можуть призвести до індивідуальної кримінальної відповідальності за напади на природне середовище. По-перше, згідно зі статтею 8(2)(b)(ii), навмисне спрямування нападу на цивільні об'єкти є воєнним злочином. По-друге, перша альтернатива статті 8 (2)(b)(iv) забороняє розпочинати напад, який спричинив би випадкові втрати, явно надмірні по відношенню до очікуваної воєнної переваги. Оскільки природне середовище вважається цивільним об'єктом, прямі напади або випадкова шкода навколишньому середовищу становитимуть воєнний злочин. Однак існує значна різниця між статтею 8(2)(b)(ii) та (iv). Всупереч екоцентричній статті 8(2)(b)(iv), злочини, пов'язані з нападами на цивільні об'єкти, в кінцевому підсумку є антропоцентричними за своєю природою. По-третє, природне середовище безпосередньо захищається положенням про злочин розкрадання, оскільки воно охоплює природні ресурси і, отже, захищає природне середовище від розкрадання. Однак важливо мати на увазі, що ці положення неявно захищають навколишнє середовище, оскільки вони були розроблені не з таким наміром [3, р. 158].

Щоправда, говорячи про воєнні злочини, слід зазначити, що обмеження злочинів проти природного середовища саме збройними конфліктами міжнародного характеру є спірним. Більше того, ми вважаємо, що обмежувати таку криміналізацію злочинів проти природного середовища «воєнними злочинами» немає сенсу, оскільки серйозна шкода навколишньому середовищу відбувається, насамперед, у мирний час. В мирний час відбувається набагато більше серйозних форм забруднення навколишнього середовища (або іншої шкоди), які за своїм характером еквівалентні іншим існуючим, наприклад «злочинам проти людства».

Екологічні злочини лише прямо згадуються у статті 8, тому екологічне тлумачення інших злочинів базується на тому, що неявно міститься в тексті. Деякі вчені пропонують зарахувати екологічні злочини до статті 7(1)(k), статті, яка містить злочини проти людства. («Інші нелюдські дії

подібного характеру, що спричиняють сильні страждання або серйозні ушкодження тіла або психічного чи фізичного здоров'я»). Однак існує проблема з застереженням про подібний характер. Положення міститься в кінці переліку діянь: вбивства, винищення та поневолення. Отже, екологічне правопорушення повинно бути таким же серйозним, як і ці злочини, що є високою планкою. Вчені припустили, що ця вимога не повністю закриває двері для суб'єктивної оцінки кожного конкретного випадку. Проте коментарі, які супроводжують Проект кодексу злочинів проти миру та безпеки людства, стверджують, що «діяння має завдати шкоди людині», і це, ймовірно, виключає школу навколишньому середовищу.

Екологічна шкода прямо не перерахована в статті 7(1), але різні з перелічених дій можуть здійснюватися шляхом погіршення стану навколишнього середовища, наприклад винищення, примусове переміщення населення, переслідування та «(інші) нелюдські дії подібного характеру». Зокрема, стаття 7 (1)(k) може підійти для покарання за злочини проти навколишнього середовища, оскільки вона стосується нелюдських дій, «навмисне заподіяння сильних страждань або серйозної шкоди тілу або психічному чи фізичному здоров'ю».

Однак слід мати на увазі три обмеження: по-перше, як і всі злочини, передбачені статтею 7, поведінка має бути «вчинена як частина широкомасштабного або систематичного нападу», що становить контекстуальний елемент злочини проти людства. Це вимагає, щоб акт був частиною серії численних актів, «відповідно до або на підтримку політики держави чи організації щодо вчинення такого нападу». По-друге, щодо шкоди навколишньому середовищу важливо підкреслити передумову впливу гуманітарного характеру: поведінка не карається, якщо вона не впливає на людей настільки жорстоко, що рівнозначна злочину проти людства. По-третє, існуючі злочини не повинні застосовуватися надто широко до випадків погіршення стану довкілля, щоб не суперечити принципу законності.

Це вимагає вдосконалення і уточнення міжнародно-правового механізму адже визначення та класифікація злочинів проти природного середовища мають велике значення для забезпечення ефективного судового переслідування та визначення відповідальності за подібні дії. У контексті політики держави чи організації важливо розробляти стандарти, що визначають, які дії вважатимуться підтримкою чи відповідною політиці, що дозволяє уникати широкого інтерпретування чи зловживання цими нормами. Щодо визначення шкоди навколишньому середовищу, необхідно ретельно враховувати вплив на гуманітарний статус таких дій. Встановлення критеріїв та меж, які роблять поведінку екологічної шкоди еквівалентною злочину проти людства, дозволяє уникати побічних сценаріїв та забезпечує чітке розуміння контексту вчинених дій. Також, у процесі вдосконалення законодавства слід уникати надто широкого застосування існуючих злочинів до ситуацій погіршення стану довкілля. Це важливо для узгодженості з принципом законності та уникнення надмірної санкційної відповідальності, що може стати перешкодою для розвитку справедливого та ефективного правосуддя в сфері охорони природи.

Тлумачення злочинів проти природного середовища можна вважати більш доцільним у контексті елемента злочину геноциду, оскільки широкомасштабне виробництво, вирубування лісів, забруднення водою та інші подібні дії можуть мати систематичний та навмисний характер, що спрямований на нанесення серйозної шкоди екосистемам та природі в цілому. Застосування критеріїв злочину геноциду, які включають у себе намір нанести шкоду певній групі людей чи національній, етнічній, релігійній групі, може бути використане для визначення відповідальності за систематичне руйнування природних ресурсів.

Це тлумачення злочинів проти природи у контексті елемента геноциду може дозволити більш точно визначити відповідальність осіб чи організацій, які систематично здійснюють дії, що призводять до серйозної екологічної кризи. Такий підхід може сприяти створенню міжнародних норм і стандартів, що ефективно регулюють та запобігають злочинам проти природи, та забезпечують збереження біорізноманіття та стійкий розвиток. Воно здається більш придатним для врахування екологічних злочинів. Стаття 6(c) Римського статуту передбачає, що геноцид може бути визнаний «навмисним створенням для групи умов життя, розрахованих на її повне або часткове фізичне знищення». Як було запропоновано, це положення може бути опосередковано застосоване до практики видобутку корисних копалин або вирубки лісів, що може позбавити корінні групи їхнього способу життя. Проте зазвичай за таких обставин відсутній умисел вчинити геноцид або злочини проти людства. Стаття 6 Римського статуту встановлює високий поріг геноцидного наміру, тобто наміру знищити групу людей, а стаття 7 вимагає наміру спричинити гуманітарні страждання. Це ускладнює віднесення екологічних злочинів до обох видів злочинів.

Обидва ці злочини вказують на найбільш фундаментальну проблему використання Римського статуту в його нинішньому стані, а саме на його вкрай антропоцентричну спрямованість. Відхід від такого чіткого текстового ухилу щодо екологічних злочинів може мати наслідки для верховенства права, підвищуючи ймовірність того, що когось можуть визнати винним у тому, що вони не знали, що це злочин. Окремий злочин екоциду усунув би ключове обмеження, з яким зараз стикаються ті, хто подає справи про руйнування довкілля, а саме необхідність знайти зв'язок між руйнуванням довкілля та людськими стражданнями.

Відсутність конкретного злочину екоциду, який би визначався як масоване та систематичне завдання шкоди екосистемам та природі в цілому, ускладнює притягнення до відповідальності за вчинення подібних дій. Відхід від антропоцентризму у формулюванні міжнародних кримінальних стандартів може виявитися кроком до передбачення захисту природи самої по собі, незалежно від її впливу на людей. Однак це також може викликати обурення з боку тих, хто вважає, що правовий захист повинен бути спрямований лише на захист прав людини. Введення окремого злочину екоциду може вирішити проблему зв'язку між руйнуванням довкілля та людськими стражданнями, розширивши сферу відповідальності на шкоду, завдану самій природі. Однак такий крок вимагає обширного обговорення та міжнародного консенсусу для запобігання можливим негативним наслідкам та забезпечення балансу між захистом природи та прав людини.

На нашу думку, екологічний злочин має ґрунтуватися на даному обґрунтуванні: передбачити захист навколишнього середовища заради нього самого. Це правдоподібно з двох причин: Перша причина є в основному наслідковою, оскільки вона відхиляється від попередньої оцінки того, що захисту навколишнього середовища можна краще досягти за допомогою екоцентричного погляду на міжнародне право. У багатьох існуючих положеннях саме їхня антропоцентрична вимога щодо реальної шкоди людям призводить до неефективного захисту навколишнього середовища відповідно до чинного міжнародного кримінального права. По-друге, зростає ризик перевищення меж планети, що може призвести до дестабілізуючої шкоди складним глобальним екосистемам. Це безпосередньо впливає на людське та нелюдське життя загалом, при цьому завжди існує лійний причинно-наслідковий зв'язок між конкретною екологічною шкодою та конкретними життями. Поки судове переслідування поведінки, що завдає шкоди навколишньому середовищу, залежить від заподіяння шкоди окремим людям, ці складні взаємозв'язки між впливом людської поведінки на пла-

нету та подальшою шкодою для життя в цілому не враховуються належним чином.

Навіть якщо є певні заперечення такого екоцентричного підходу, запровадження злочину проти довкілля також може бути виправдано проміжними підходами між екоцентричними та антропоцентричними міркуваннями. Через неминучу залежність людей від збереження глобальних екосистем, захист останніх є необхідним засобом для забезпечення виживання людства в довгостроковій перспективі. Такий підхід дозволяє виробляти нормативні положення, спрямовані на запобігання шкоді природі, яка може загрожувати не лише самому середовищу, але й людському благополуччю. Введення злочину проти довкілля, яке об'єднує екоцентричні та антропоцентричні підходи, може визначати ступінь відповідальності за дії, що завдають шкоду природі, враховуючи необхідність балансу між захистом екосистем та потребами людства. Дане твердження сприяє створенню сучасного та компромісного правового механізму, який враховує складні взаємозв'язки між людством та природним середовищем.

Висновки. Міжнародно-правове регулювання злочинів проти природного середовища за Римським статутом стикається з рядом критичних аспектів, які потребують уваги та подальшого вдосконалення. Визначення екологічних злочинів, відповідальності за них та суб'єктів таких злочинів потребують чіткого уточнення. Також необхідно вирішувати питання територіальної юрисдикції та забезпечувати ефективність судових процесів у цій

сфері. Важливо враховувати динамічний характер природних процесів та екологічних проблем, оскільки правові норми повинні адаптуватися до нових викликів. Зазначені критичні аспекти свідчать про необхідність подальшої роботи над удосконаленням міжнародно-правового механізму для більш ефективної протидії злочинам проти природного середовища. Розуміння цих проблем та пошук оптимальних рішень є важливою передумовою для створення міжнародно-правового середовища, яке забезпечить відповідальність за злочини проти природи та сприятиме сталому розвитку, охороні біорізноманіття та збереженню екосистем планети.

Хоча міжнародне кримінальне право, безумовно, не є єдиним чи основним засобом для досягнення кращого захисту навколишнього середовища, воно могло б принаймні сприяти створенню більш узгодженої системи захисту в співіснуванні з іншими сферами міжнародного права. Існує кілька причин для подальшого розвитку міжнародного кримінального права у галузі захисту навколишнього середовища. Немає переконливих підстав для диференційованого підходу в міжнародному кримінальному праві до екологічної шкоди у воєнний і мирний час. Є необхідним змінити переважно антропоцентричну перспективу міжнародного кримінального права на більш екоцентричний підхід. Таким чином, слід запровадити нове визначення та закріплення міжнародного злочину проти довкілля як окремого злочину під юрисдикцією Міжнародного кримінального суду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
3. Bustami Ammar and Hecken Marie-Christine. Perspectives for a New International Crime Against the Environment: International Criminal Responsibility for Environmental Degradation under the Rome Statute. *Goettingen Journal of International Law*. Vol. 11 (1). 2021. P. 145–149.